

EESTI KEELE SUHTLUSSÕNAVARA LIIGENDUS
JA KEELEKASUTAJA INTUITIIVNE SUHTLUSMUDEL

Ene Vainik

Sissejuhatus

Käesolev töö on mõeldud tutvustama üht praktilist keelelise suhtlemise uurimise võimalust. Artikli aluseks on 1986.a. TRÜ eesti keele kateedri juures valminud kursusetöö.

Uurimust koostama asudes lähtuti eeldusest, et kõigil suhtlejalatel, s.o. kõigil keele kasutajatel on olemas intuiitiivne ettekujutus sellest, kuidas suhtlemine toimub või peaks toimuma, ja et see intuiitiivne suhtlusmudel peaks väljenduma ka keeles endas, konkreetsemalt nendes sõnades ja väljendites, mida kasutatakse suhtlusaktide märkimiseks ja kirjeldamiseks.

Alljärgnevalt annangi ülevaate tehtud tööst ja saadud tulemustest.

Eesmärk ja objekt

Uurimise eesmärk oli välja selgitada, milline on eesti keele sõnavara kasutaja intuiitiivne ettekujutus inimestevahelisest keelelisest suhtlemisest, ehk teisiti öeldes keelekasutaja intuiitiivne suhtlusmudel, nii nagu see avaldub suhtlusakte tähistavate sõnade ja väljendite tähendustes. Selleks oli esmalt tarvis koguda eesti keele vastavaid sõnu ja väljendeid ja seejärel need liigitada, oletades, et nii on võimalik lähemale jõuda intuiitiivse suhtlusmudeli tunnetamisele. Sõnade valikul toetusin esialgselt H. Õimu (Õim 1976) poolt antud keelelise interaktsiooni määratlusele. H. Õim paigutab vaadeldavasse rühma sõnad, millede taustaks on teatud üldine situatsioon, millesse iga sõna lülitub kindlast aspektist ja mille komponendid osalevad iga sõna tähenduses. Situatsioon seisneb ühe inimese mõjutamises teise poolt keelelises vormis antava informatsiooni vahendusel. Mõjutamise eesmärgiks on panna partner sooritama teatud kindlat tegu, mille toimumisest mõjutaja on huvitatud, või ära hoida teatud tegu, mille mittetoimumisest mõjutaja on huvitatud. Kõnealuse situatsiooni komponendid on järgmised: 1) mõjutaja, 2) mõjutatav, 3) esilekutsutav tegevus ja 4) informatsioon.

mille vahendusel mõjutamine toimub.

Näiteid selliseid mõjutamissituatsioone tähistavatest sõnadest: käskima, keelama, nõudma, manitsema, õhutama, veenma, soovitama. Juba pealiskaudne tutvumine keelematerjaliga osutas aga, et tegemist tuleb semantiliselt märksa laiemaga sõnarühmaga kui vaid kirjeldatud situatsiooni tähistavad sõnad.

Materjal

Materjali kogumiseks valisin M. Muti 1984.a. ilmunud teose "Keerukuju". M. Muti keelekasutus on küllalt lähedane kõnekeelele. Samuti armastab ta kasutada dialooge ja on seejuures peaaegu kõik kõnelejate repliigid varustanud omapoolsete saatelausete-kommentaaridega, s.o. suhtlusväljenditega. Analüüsis koonduski peatähelepanu dialoogidele ja nende saatelausetele.¹

Välja kirjutasin kõik, mida autor pidas oluliseks lugejale suhtlusakti toimumise kohta teatada. Arvesse tuli kontekst ühe lause ulatuses. M. Muti kasutab tegelaste suulise kõne lülitamiseks kirjalikku teksti mitmeid mooduseid.

1. Suuline kõne on ümbritsevasse teksti sidumata, antakse ainult suhtlejate repliigid ilma autori kommentaarideta. Suhtlusväljendeid ei ole.

2. Suhtlusväljenditena võidakse kasutada pärisuhtlussõnu (keelelise interaktsiooni sõnarühma) nende otseses tähenduses.

Näit.: "Ei," väitis Erlend kateooriliselt.

"Võta oma naiseraasuke kaasa," sõnag ta reipalt.

3. Tarvitatakse mitmesuguseid muid sõnu nende tavalises tähenduses, mis aga antud kontekstis funktsioneerivad suhtlussõnadena.

Näit.: "Sa peaksid temaga tegelema," jätkas Reet kannatlikult.

"Ole sõber," lisas Erlend peaaegu paluvalt.

4. Ülekantud tähenduses kasutatavad sõnad.

¹Otsese kõne ja saatelause seoseid on käsitlenud A. Admann (Admann 1973/1974), kuid seda peamiselt süntaksi seisukohalt. Antud uurimuse suhtes on huvipakkuv ehk ainult tema poolt antud saateverbide (saatelause öeldise funktsioonis olevate verbide) liigitus.

Näit.: "Misasja?" kraaksatas Lutrin.

"Käidud muidugi," viskas Reet.

5. Repliiki saadab lause, kus otsest suhtlussõna polegi, on antud hoopis suhtlussituatsiooni kirjeldus. Neid saatelauseid võiks ehk nimetada elliptilisteks suhtlusväljenditeks, kuivõrd keelelist suhtlust tähistav sõna puudub, aga on juurdemõeldav.

Näit.: "Mu jumal, minu pulma-aastapäeval ja niisugused jutud," kattis Reet näo kätega, kuid jättis igaks juhuks silmade vahele pilu, et näha, mis edasi sünnib.

Peale dialoogi võivad suhtlussõnad paikneda tekstis mujalgi, näiteks seoses kaudse kõnega või ka lihtsalt mitmesugustes suhtlustegevuste kirjeldustes.

Näit.: Teised kiitlesid, et kõik koerad armastavad neid.

Lööbiti ja arutleti, naerupahvak järgnes teisele.

Põhiliselt kasutab M. Mutt suhtlusakti sisu esiletoomiseks tegusõnu, mis moodustavadki põhiosa analüüsitava materjalist.

Näit.: "Sina aga oled egoist," ründas Erlend naist tiivustunult.

"Ärge ikka rääkige," polnud nõus Merje.

On aga võimalik, et suhtlusakti põhisisu kannab lauses hoopis nimisõna.¹ Selline nimisõna on tüüpiliselt deverbaal, kuid mitte tingimata.

Näit.: "Aga lapseks tagasi ei saa ta enam iialgi," tõi Reet ette vana põhjenduse.

"Nii ilus laps," teenis Erlendi järeltulija komplimendi esimeselt naiselt.

Liigitamise põhimõtteid ja probleeme

Materjali süstematiseerimisel oli eesmärk anda suhtlusväljendite liigitus nende sisu, tähenduse alusel. Et alguses oli raskusi ühtse liigitusaluse leidmisega, rühmitasin sõnad intuiitiivselt, nii nagu nad tundusid omavahel tähenduse poolest kokku kuuluvat. Edasise analüüsi käigus selgitasin, missugused tunnused neid väljendeid omavahel ühendavad, ja andsin rühmadele vastavad nimetused. Lõpuks püüdsin saadud liike ka omavahel süsteemi viia. Ei saa aga öelda, et tulemus oleks ühene ja lõplik. Väielda ja teistmoodi teha võib

¹Sellist võimalust märgib ka A. Admann (Admann 1973/1974).

siin paljugi.

Vaidlusküsimuseks võib kujuneda juba kõige üldisem liigitamise põhimõte. Tööd alustades asusin seisukohale, et esmalt on otstarbekas arvesse võtta üksnes suhtlussõnuendid, lahus ühelt poolt suhtlusrepliikidest ja teiselt poolt saatelauses leiduvaist laiendeist. Viimaseid arvesse võttes tekkinuks olukord, kus faktiliselt kõik sõnad võiksid kuuluda kõikidesse liikidesse ja liigitusel kaoks mõte. Näiteid selle kohta:

"No tere siis," ütles ta endamisi (= pobisema, poisema, so-sistama jne.).

"Ma saadan sind bussi peale," ütles ta otsustavalt (= teatama, kuulutama, otsustama, nõudma (?)).

Ning näiteid selle kohta, kuidas repliigi sisu ei pruugi alati olla vastavuses suhtlussõna otsese tähendusega.

"Erlend võttis ja ütles lapsele, umbes et "Mis sa teed ka?" või "Kuidas sul läheb?" ja muud sellist." (= küsima).

"Milleks sellised ekstreemsed võrdlused?" vastas Erlend piinatult. (= küsima).

Siiski ei õnnestunud alati sõnu kontekstivabalt analüüsides ja pelgalt keeletundele tuginedes paika panna. Küsimuste tekkimisel tuli ikkagi pöörduda ka repliigi kui teraviku sisu ja sõna laiendite poole. Eelkõige tuli neid kontekstianmeid kasutada aga vastava sõna tähenduses peituvate ja antud kasutuses aktualiseeritud tunnuste või aspektide kindlakstegemiseks. Liigitatavaks materjaliks jäid sõnade tähendused, mitte kirjeldatud reaalsed suhtlussituatsioonid kõigis oma konkreetseis detailides.

Süsteematiseerimist raskendas ka analüüsitava eesti keele sõnade mitmetähenduslikkus ja erinevad kasutusvõimalused. Näiteks sõna meenutama (kas endale või teisele) saadub sõltuvalt kontekstist kas taotluste või reaktsioonide hulka.

Vaieldav võib olla ka ülekantud tähenduses pruugitava sõnade paigutamine ühe või teise liigi alla.

Niisiis tuleks kogu siinset liigitust võtta kui üht võimalust suhtlusväljendeid süstematiseerida. Saadud liigitusse võib suhtuda kui ühte võimalikku intuitsivsesse suhtlusemudelisse - autori omasse.

Liigitus

Ühte semantilisse liiki kuuluvad sõnad, mis oma tähendusega tõstavad esile ühe ja sama sisulise momendi suhtlusesituatsioonist. Nende sõnade tähendustes peab seega leiduma ühiseid tunnuseid, mis neid lähedasteks teevad ja ühe liigi alla koondavad. Vastava liigi seisukohast vaadatuna on need tunnused põhilised, määravad. Niimoodi ühte liiki koonduvate sõnade tähendustes leidub aga ka tunnuseid, mis neid sõnu üksteisest eristavad ja mõnest muust aspektist vaadatuna viivad hoopis teise liiki.

Võib öelda, et ka semantiliste sõnarühmade puhul kehtib nn. tsentri-perifeeria põhimõte (Erelt 1979), s.t. igal liigil on olemas oma tsenter e. tuumala, mis vastab hästi liigi nimetusele, ja perifeeria, mis vastab sellele ainult teatud lisatingimustel.

Olgu järgnevalt esitatud suhtlusväljendite liigitamise skeem, kus on esile toodud need suhtlusesituatsiooni aspektid, mida vastavasse semantilisse rühma kuuluvad sõnad vahendavad (joonis 1).

Selgitusi ja näiteid

A. Suhtlusprotsessi liigendus ehk millal mida öeldakse. Sellesse küllalt selgelt piiritletavasse liiki kuuluvad sõnad, mis iseloomustavad kõneleja pöördumist sellelt seisukohalt, kuidas see paigutub suhtlusprotsessi, mitte pöördumise sisu järgi.

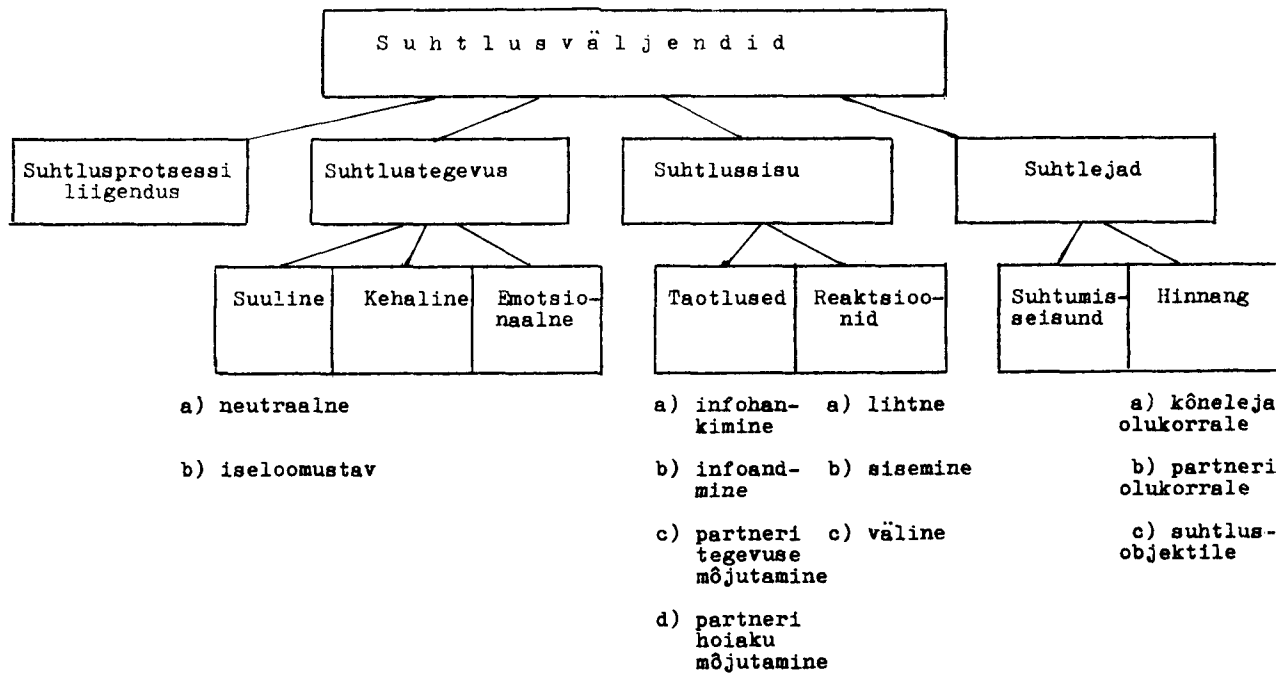
Siia kuuluvad: alustama, kordama, lisama, jätkama, jätma, sekkuma, vahele segama, vestlusse segama, vahele pistma, katkestama, lõpetama, resümeerima.

Näiteid: "Näed, mul oli õigus, kui ütlesin, et sa ei mõista lihtsat olemist..." alustas Reet.

"M i n e p a n e t e l e v i i s o r k i n n i," kordas Erlend.

"Ma näen, et mõndagi on jäänud segaseks," jätkas Lutrin, olles alla kulistanud veel ühe sõõmu viina.

B. Suhtlustegevus ehk see, mis on näha ja kuulda. Sellesse liiki kuuluvad sõnad, mis kirjeldavad suhtlust kui inimeste välist tegevust. Suulise suhtlemise korral on muidugi obligatoorne, et "suu käiks", kuid on ka muid aspekte. Inimene lülitub suhtlusesse mitte üksnes keele va-

Joonis 1

hendusel, vaid kogu kehaga, miimikaga, žestidega, lisades vahetule suhtlussisule emotsioonid, suhtumise. Suhtlusakti hindamine ja nimetamine võib seetõttu toimuda neid suhtlus-tegevuse momente silmas pidades.

1. Suulise tegevuse aspekt jaguneb kaheks rühmaks:

a) neutraalne rühm, kus pole öeldud tõesti muud, kui et suu avatakse ja vastav keeleväljend produtseeritakse.

Siia kuuluvad: suud avama, kostma, ütleva, lausuma, sõnana, rääkima, kõnelema, hää, sõna, lause.

Näiteid: "Sa pead nüüd minema," sõnas ta tõsinesed.

"See on ränk kuritegu," ütles Reet hiljem.

"Ära äga, ole mees, võta ennast kokku," lausus Reet kerge põlgusega.

b) suhtlusakti iseloomustav rühm, kus suhtlusakti nimetusega on öeldud midagi ka selle kohta, kuidas akt on väliselt teostatud. Võidakse anda iseloomustus näiteks hääle tugevuse, ütlemise kiiruse, selguse-segasuse aspektist jne.

Siia kuuluvad: sosistama, hüüdma, hõikama, häält tõstma, karjuma, karatama, röögatama, purskama, paiskama, pahvatama, kähvama, viskama, pomisema, oigama, ohkama, õhkama, ahhetama, turtsuma, kõhistama, kilkama, kraaksatama, piiksuma, urisema.

Näiteid: "Ma ootan sind," sosistas ta Erlendile kõrva.

"Auto läks rikki," hõikas Erlend vastu.

"Mida ma pean tegema?" röögatas Erlend maruvihaselt.

2. Kehalise tegevusena suhtluses võidakse esile tuua näiteks suhtlusega kaasnev žest või liigutus, liikumine ruumis või mõni muu tegevus.

Siia kuuluvad väljendid: noogutama, pead raputama, õlgu kehitama, käega lööma, kulmu kortsutama, käsi laiutama, müksama.

Näiteid: "Kõik külalised mängivad temaga," noogutas Priit pliiatseid otsides.

"Siis ... siis ma ei tule säärasele rumalale mõttelegi," kehitas Reet tüdinult õlgu.

"Mitte just päris nii," kortsutas Erlend arupidavalt kulmu.

3. Emotsioonide väljendamine. Suhtlusakti nimetades võidakse spetsiaalselt esile tõsta suhtlejate emotsionaalseid seisundeid, milles vastav suhtlusakt sooritatakse.

Siia kuuluvad: naeratama, muigama, naerma, nutma, ägestuma, vihastama, ahastama, nördima, hüsteerikasse sattuma.

Näiteid: "On teil äga fantaasia," naeris Marje.

"Mille eest sa mind nii vihkad?" nuttis Reet kummuli diivanil.

"Mis tähtsust sel on?" vihastas Erlend, sest taipas, et teda tõgatakse.

C. S u h t l u s s i s u ehk see, mis toimub tegelikult. Sellesse liiki kuuluvad sõnad, mis kajastavad partnerite suhtluseesmärke, taotlusi suhtlemises. Keeleline suhtlemine pole pelgalt teadmiste vahetamine, vaid ka lubamine, ähvardamine, selgitamine, soovimine, soostumine, nõuandmine (Hakulinen 1983). Skeemis on siinsed sõnad jaotatud taotlusi ja reaktsioone tähistavaiks. Niisugune jaotus on tegelikult tinglik, kuna sama sõna võib väljendada mõlemat või emba-kumba olenevalt kontekstist. Reaktsiooniks võibki olla näiteks uue taotlus jne. Sõnade liigitamisel arvestasin eelkõige nende tavatähendusi.

1. Taotlused. Inimesed tulevad suhtlusse erinevate soovide ja kavatsustega ning realiseerivad neid erinevalt. Suhtlusakti hindamine ja nimetamine selle eesmärgi silmas pidades on tavaline. Erinevaid taotlusi on võimalik veel rühmitada ja täpsemalt määratleda.

a) infohankimistaotlus.

Siia kuuluvad: küsima, pärima, uurima, huvi tundma, teada tahtma, pinnima.

Näiteid: "Mida see lapsemõrtsukas sulle sosistas?" päris Reet kahtlustavalt, kui Lutrin oli lahkunud.

"Miks sellel elamisel fooni vaja on?" uuris ta ettevaatlikult edasi.

Ning järjest uusi detaile pinnides oleks ta kosmeetiku juurde kinnipandud aja äärepealt maha maganud.

b) infoandmistaotlus. Info andmine suhtluspartnerile võib esineda ka reaktsioonina, kuid sisaldab endas ometi taotluse momenti (taotletakse teate vastuvõttu).

Siia kuuluvad: selgitama, seletama, arutama, arutlema, deklareerima, kuulutama, väitma, kinnitama, raiuma, teatama, raporteerima, tähendama, märkima, kommenteerima, luiskama, valetama, pihtima.

Näiteid: "Minu elu ongi nagu muinasjutt," deklareeris Lutrin.

"Ei tee ta mingit tööd," kuulutas nüüd Olga- nimeline sõbranna resoluutselt.

Hoopis Reet ise teatas paar õhtut hiljem, et nad saavad teise lapse.

c) partneri tegevuse mõjutamise taotlus.

Suhtlusakti eesmärgiks on panna partnerit midagi tegema või noida teda midagi tegemast.

Siia kuuluvad: ettepanekut tegema, paluma, manutama, anuma, nõudma, kamandama, ergutama, kannustama, peale käima, kutsuma.

Näiteid: "Tule söö tädiga paar suutäit, eks?" manugusid täiskasvanud.

"Ole palun viisakas!" anus ta käsi kokku pannes.

Siis Erlend nõudis, et telefon viidaks esikusse.

d) partneri hoiaku mõjutamise taotlus.

Suhtlusakti primaarne eesmärk on mõjutada partneri seisukohata, suhtumist, hoiakut ja alles selle vahendusel ehk ka tema tegevust.

Siia kuuluvad: märkust tegema, laitma, hoiatama, tõendama, tõestama, uskuma panema, süüdistama, ründama, rahustama, lepitama, trööstima, lohotama, õpetama, manitsema, lubama, manitsus, põhjus.

Näiteid: "Pole vaja," laitis Erlend selle kõik maha.

"Oletame," asus ta uuesti tõestama, "et mul on mingi asi, noh ... see suits siin."

"Küll me järgmine päev läheme," lohotas ta Dianat.

2. Reaktsioonid. Suhtlusprotsessis reageerivad suhtlejad partneri taotlustele erinevalt. Reaktsioone võidakse lihtsalt ära mainida, võidakse ka lähemalt iseloomustada.

a) lihtne reaktsioon, kus pole öeldud muud, kui et partneri taotlustele tõepoolest reageeritakse.

Siia kuuluvad: reageerima, vastama.

Näiteid: "Me räägime sellest, et lapsed on kõige tähtsam asi inimese elus (...)" jõudis nagu kiuste esimesena reageerida Luule, koduperenaine.

"Ma olen otsast otsani rahusteid täis topitud," vastas Reet.

b) sisemine reaktsioon, kus suhtlusakti on nimetatud selle järgi, missuguse psüühilise seisundi või tegevuse partneri taotlus reageerijas esile kutsub. Sisemised reaktsioonid pole otseselt kellelegi suunatud ja ei pruugi ilmtingimata alati keeleliselt või muul viisil väljenduda. Vahetegemine sisemiste ja väliste reaktsioonide vahel on muidugi suhteline, sest sõnade tähendust võib ju tõlgendada mitmeti.

Siia kuuluvad: imestama, hämmastama, hämmelduma, üllatuma, nõustuma, nõus olema, päri olema, aru saama, taipama, otsustama, kahtlema, kohmetuma.

Näiteid: "Aga sel juhul on abielu ju ebamoraalne ettevõtte?"

imestas Erlend.

"Nojah," nõustus Erlend.

"Kuidas mõttetult?" ei taibanud Reet.

c) väline reaktsioon, mis on otseselt partnerile suunatud. Siia kuuluvad: protesteerima, protesti tõstma, vaidlema, möönama, tunnistama, toetama, keelduma.

Näiteid: "Lugege statistikat!" vaidles Erlend hasartsetl.

"Seda ma mõistan," möönis Erlend.

"Ma ei viitsi," keeldus Erlend.

D. S u h t l e j a d ehk kuidas nad ise asjasse suhtuvad. Suhtlusakti nimetades võidakse olulise küljena tõsta välja hoopis suhtumuslike momente, mis nii või teisiti ise-loomustavad suhtluses osalejaid.

1. Kõneleja suhtumisseisund. See suhtlusväljendite liik on tüüpiliselt esindatud konstruktsiooniga verb (olema, muutuma, jaama) + omadussõna. Tegemist on nn. elliptiliste suhtlusväljenditega, kus suhtlussõna ise puudub (oli halastamatu proütles halastamatult).

Siia kuuluvad: muutus kategooriliseks; oli halastamatu, kõigutamatu, järelandmatu, trotsi täis, võidurõõmus; jäi kindlaks.

Näiteid: "Järelikult jääb üle teine variant," oli Erlend halastamatu, raiudes iga sõna.

"Miks ei ole? Minule see mees meeldib," jäi Olga kindlaks.

Suhtumisseisundit võib aga edasi anda ka muu konstruktsioon.

Näiteks: "Ma küsin seda teie, mitte miilitas käest," ei lasknud Lutrin ennast kõigutada.

"Jah, üldjoontes küll," võttis julguse kokku lasteaednik Tiina.

2. Hinnangud.

a) hinnangud kõneleja enda olukorrale. Suhtlusakti kirjeldajal võib olla oma suhtumine või arvamus pöördumise tooni kohta. Teatud mõttes kajastub siin ka kõneleja suhtumine isendasse ja/või püüd mõjutada partneri suhtumist endasse. Hinnang ei pruugi kajastuda vastava suhtlussõna tähenduses eksplitsiitselt, kuid varjatult sisaldub selles.

Siia kuuluvad: muhelema, naljatlema, kiitlema, juubeldama, kurtma, kaebama, hädaldama, torisema, virisema.

Näiteid: "Näe, kukkus nii välja, et mul juba üks külaline ees," muheles Priit.

Ehkki toiduained kahanesid ja naisedki agaralt pitsi tõstsid,

hädaldas Reet pidevalt, et vähe süüakse, ning veel rohkem, et küllaldaselt ei jooda.

"Ei, ainult mina," hakkas laps virisema.

b) hinnang partneri olukorrale ja vastavalt sellele oma suhtumise näitamine.

Siia kuuluvad: parastama, ironiseerima, põlastama, põlgust väljendama, osatama, näägutama, tänitama, korrutama, kompliment.

Näiteid: "(...) Teame sinusuguseid, sa vilets uue elu ehitaja," parastas Hein.

Noh, kes ta vanemad on, missuguseid uusi sugulasi on oodata," ironiseeris isa edasi.

c) hinnang suhtlusobjekti kohta.

Siia kuuluvad: kiruma, vanduma, needma, kiitma, lõõpima.

Näiteid: "Ma elan elu, mille jaoks ma pole loodud, ja teen päevast päeva seda, mida ma ei taha!" needis ta.

"Ilus laps!" kiitsid nad nagu ühest suust.

Kokkuvõtteks

Tehtud praktilist laadi uurimuse peamiseks tulemuseks võib lugeda väljatöötatud suhtlusväljendite liigitust. Võib ilmselt kinnitada, et paika peab eeldus, mille kohaselt keeles (kasutatavas sõnavaras) peegeldub suhtlejad intuiitvne suhtlusmudel.

Konkreetselt M. Muti raamatus "Keerukuju" registreerisime suhtlusväljendeid 518 korral, seejuures erinevaid on 194. Enampruugitavate sõnade pingerida näeb välja nii: küsima (63 korda), vastama (43), ütleva (25), lausuma (17), imestama (13), jatkama, pärima (11), kuulutama (9), ohkama, pead vangutama (8), käega lööma, osutama (7). Ülejäänud sõnad esinesid 1-4 korda.

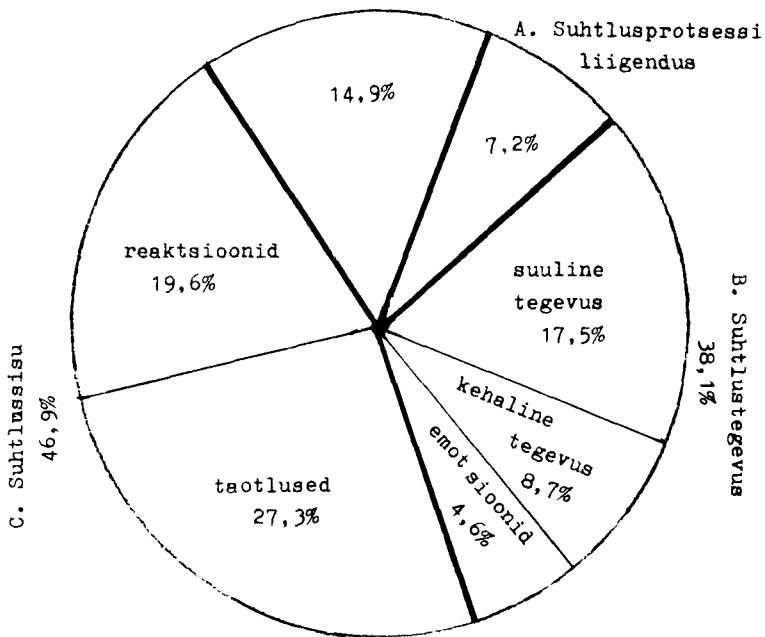
Asjaolu, et enim kasutatud on küsima, vastama, ütleva, lausuma, kajastab ilmselt seda, et laias laastus inimsuhtlemine just neist momentidest koosnebki. Teisalt võimaldavad tähenduse poolest vaesemad (üldisemad) sõnad autoril kasutada rohkem iseloomustavaid ja täpsustavaid laiendeid.

Näiteks: "No tere siis," ütles ta endamis.

"Sinuga on võimatu rääkida," ütles Erlend meeleheitel.

Kuidas M. Muti poolt raamatus "Keerukuju" tarvitatud suhtlusväljendeid eeltoodud liigituse järgi jagunevad, näitab järgnev diagramm.

D. Suhtlejad

Uurimistööst võib teha kaks peamist järeldust. Esimene neist käib suhtlusväljendite mõiste mahu kohta.

Suhtlusväljendid pole rangelt piiritletav keele sõnavara osa. Suhtlusaktide kirjeldamiseks kasutatakse märksa laiemat hulka sõnu, kui seda on keelelise interaktsiooni sõnarühm. Lisaks sõnadele, millede tähendustes vahetult esinevad eeltoodud komponendid, kasutatakse ka sõnu, mille puhul vastav interaktiivne aspekt on juurde mõeldav sõna kasutamisel teatud kontekstis.

Näiteks: imestama, arvama, otsustama, purskama, paiskama, naeratama, alustama jne. on suhtlussõnad sedavõrd, kui võrd neid selles funktsioonis tegelikult kasutatakse ja kui võrd nad reaalselt suhtlusakti kirjeldavad mingist aspektist (ütlemise viis, kaasnev žest või tegevus, hääle tugevus, taotlus jne.).

Seega on suhtlusväljendid kogu keele sõnavara osa, mida

saab mingis kontekstis kasutada suhtlusaktide iseloomustamiseks teatud aspektist.

Teine järeldus käib suhtlusväljendite osa kohta intuitiivse suhtlusmudeli tunnetamisel.

Inimestevaheline keeleline suhtlemine toimub kindlas ruumis, kindlal ajal, suhtlejatel on käsil teatud tegevus, on teatud tuju, kavatsused, kõnemaneeer, hääle omadused, žestid jne. See kõik on objektiivne, on reaalne suhtlusakt.

Suhtlussõnad tulevad meieni läbi suhtlusprotsessi hindaja ja nimetaja, kes ka kuuleb, näeb, teab, saab aru, kaotab jne. See on kirjelduse subjektiivne moment. Kirjeldaja tõstab reaalsest suhtlusaktist välja tema arust olulise külje ja nimetab seda tema arust sobivaima sõnaga.

Intuitiivne suhtlus: el avaldub eelkõige nende külgede küllalt püsivas koosseisus, mida välja tuuakse.

Näite selle kohta, kuidas kaks erinevat hindajat üht ja sama suhtlusakti nimetavad, võime leida sama raamatu tekstist:

Ta sosistas lapsele - tema näo kohal lehvivasse piimalõhnalisse õhku: "Les amis de nos amis sont nos amis." Ja muigas ka ise.

"Mis sa seal pubised?" küsis lävele ilmunud Reet teravalt.

Toodud näites autor ja Reet näevad ja hindavad suhtlusakti enam-vähem sarnaselt, kuid nimetavad erinevalt. Mõeldavad on aga ka sama suhtlusakti hoopis erinevad hinnangud ja nimetused, lähtudes reaalse suhtlusakti eri aspektidest. Näiteks see, mis suhtlustegevusena on karjumine, võib suhtluse sisu seisukohalt olla nõudmine, keeldumine, nõustumine. Nii siis vahendavad suhtlusväljendid koguhulgana keelekasutaja intuitiivset suhtlusmudelit; iga üksik suhtlusväljend oma konkreetses kasutuses toob meieni objektiivse suhtlusakti subjektiivse kirjelduse.

Lõpetuseks

Tehtud töö on konkreetne, ühe autori ühe teose suhtlussõnavara liigendus. Seetõttu ei maksa tema tulemusi liiga laialt interpreteerida. Selgitatud mudel on tegelikult ühe eesti keele kasutaja intuitiivseks suhtlusmudeliks. Pole alust väita, et just selline mudel oleks omane kõikidele eesti keele kasutajatele, või et eesti keel ainult selliseks mudeliks võimalusi pakub. Et öelda midagi kogu eesti keele ja selle kasutajate kohta, tuleb uurimistööd teha märksa

laiemalt, sügavamalt ja küllap ka teistsuguste meetoditega.

Kirjandus

Admann, A., Otsene kõne ja saatelause.- Emakeele Seltsi aastaraamat 19/20. Tallinn, 1973/1974.

Erelt, M., Eesti lihtlause probleeme. Tallinn, 1979.

Hakulinen, A., Kertomisen pragmatiikka.- Kirjallisuudentutkijan Seuran vuosikirja 35. Helsinki, SKS 1985.

Õim, H., Keelelise interaktsiooni sõnarühma semantiline analüüs.- Keel ja struktuur nr.9, 1976.

СТРУКТУРА ГРУППЫ СЛОВ КОММУНИКАТИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЭСТОНСКОГО ЯЗЫКА И ИНТУИТИВНАЯ МОДЕЛЬ ОБЕДЕНИЯ НОСИТЕЛЯ ЯЗЫКА

Э. Вайник

Р е з ю м е

В основе работы лежит гипотеза о том, что интуитивные представления о структуре процесса должны проявляться также в самом языке, конкретно – в значениях слов, обозначающих различные аспекты процесса языкового общения. Для выявления такой интуитивной модели анализируются слова и выражения, собранные из диалогов, встречающихся в одном произведении художественной литературы на эстонском языке. Материал классифицируется параллельно с разных точек зрения: членение процесса общения; непосредственное содержание актов коммуникации, обозначаемых соответствующими словами; характеристики участников коммуникации.